

انجمن علمی فقه‌پژای تطبیقی ایران

فصلنامه حقوق برای بین الملل

Volume 2, Issue 4, 2024

Feasibility of Expanding the Concept of Environment in Defining the Crime of Moharebeh to Cyberspace (With a Comparative View to Egyptian Legal System)

Ebrahim Yaghouti*¹

1. Associate Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Faculty of Literature and Humanities, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 13-26

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0003-2091-5374

TELL: +989153815622

Email: yaghouti2010@yahoo.com

Article history:

Received: 16 Jul 2024

Revised: 25 Sep 2024

Accepted: 09 Nov 2024

Published online: 21 Dec 2024

Keywords:

*Moharebeh, Cyberspace,
Environment.*

ABSTRACT

Moharebeh is one of the Hudud crimes in the Islamic penal system, signifying disruption of public security and disturbance of social order. In Islamic jurisprudence and the penal codes of Iran and Egypt, this crime has traditionally been confined to physical environments and violent acts. With the expansion of modern technologies and the emergence of cyberspace as a principal arena for social, economic and security interactions, the question arises as to whether the environment for committing the crime of Moharebeh can be extended to cyberspace. This study aims to explore the feasibility of expanding the concept of the environment in defining Moharebeh to include cyberspace, through a comparative analysis of the penal systems in Iran and Egypt. The research employs a descriptive-analytical method, utilizing jurisprudential, legal and comparative resources and relies on library-based and document analysis methods for data collection. However, extending the concept of the environment in defining Moharebeh requires a reconsideration of traditional definitions and the adoption of modern legal interpretations. This study emphasizes the importance of aligning legal systems with technological advancements and the necessity of enacting clear and coherent laws in this regard. The findings offer solutions for enhancing the capacities of criminal law in addressing cyber security threats.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2024 The Authors.

How to Cite This Article: Yaghouti, I (2024). "Feasibility of Expanding the Concept of Environment in Defining the Crime of Moharebeh to Cyberspace (With a Comparative View to Egyptian Legal System)". *Journal of International Criminal Law*, 2(4): 13-26.

مقدمه

جرم محاربه در فقه اسلامی و نظام‌های حقوقی مبتنی بر آن، یکی از جرایم حدی است که با هدف حفظ امنیت عمومی و مقابله با تهدیدات بنیادین علیه نظم اجتماعی طراحی شده است. در متون فقهی، محاربه به اقداماتی اطلاق می‌شود که امنیت جانی، مالی و روانی جامعه را به‌طور مستقیم تهدید می‌کنند. این تعریف که عمدتاً مبتنی بر شرایط اجتماعی و فناوری‌های دوران گذشته شکل گرفته است، محیط ارتکاب جرم را به حوزه‌های فیزیکی مانند راهزنی و ایجاد وحشت در معابر عمومی محدود کرده است، اما گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات و ظهور فضای مجازی به‌عنوان محیطی گسترده و تأثیرگذار بر زندگی روزمره، چالش‌هایی جدی را در تعریف سنتی محاربه ایجاد کرده است.

فضای مجازی امروزه بستری برای ارتکاب جرایمی شده است که می‌توانند به‌طور مستقیم امنیت عمومی را تهدید کنند، از جمله حملات سایبری به زیرساخت‌های حیاتی، انتشار محتوای خشونت‌آمیز و تحریک‌آمیز و اقدامات مخرب اقتصادی و اجتماعی. این سؤال اساسی مطرح است که آیا می‌توان مفهوم «محیط» در تعریف جرم محاربه را به فضای مجازی نیز توسعه داد و فعالیت‌های مخرب در این فضا را ذیل این عنوان قرار داد؟

این پژوهش با رویکردی تطبیقی میان نظام‌های حقوقی ایران و مصر، به بررسی امکان‌پذیری و ضرورت توسعه مفهوم محیط در تعریف جرم محاربه می‌پردازد. روش تحقیق به‌صورت توصیفی - تحلیلی است و بر پایه تحلیل منابع فقهی و حقوقی و همچنین بررسی مصادیق نوین جرایم در فضای مجازی استوار است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که با تفسیر پویا از منابع فقهی و بازنگری در رویکردهای تقنینی، می‌توان ظرفیت‌های جدیدی برای انطباق محاربه با جرایم فضای مجازی فراهم کرد. هدف اصلی این پژوهش، ارائه چهارچوبی نظری و کاربردی برای انطباق اصول فقهی با تحولات عصر دیجیتال و ارتقای پاسخگویی نظام‌های حقوقی به تهدیدات معاصر است.

۱- ادبیات تحقیق

در این مبحث ما بررسی مفاهیم محاربه، محیط و پلتفرم‌های مجازی می‌پردازیم.

۱-۱- تعریف محاربه

محاربه که جرمی با سبقه فقهی است پیرامون آن تعاریف متعددی از سوی فقها ارائه شده که ما در زیر اختصاراً به چند نمونه اشاره کرده و در پایان به تعریف قانون‌گذار ایران در قانون مجازات اسلامی می‌پردازیم.

شهیدین چنین می‌نویسند: «محاربه عبارت از برهنه کردن سلاح در خشکی یا دریا، روز یا شب، برای ترساندن مردم، در شهر و غیر آن، خواه این کار از سوی مرد باشد یا زن، خواه از سوی انسان نیرومند باشد یا ضعیف و خواه از سوی اهل فتنه باشد یا غیر آن، اعم از آن که قصد ترساندن مردم را داشته باشد یا نداشته باشد، بنابراین قول صحیح‌تر، به‌خاطر عموم آیه که همه موارد یاد شد را شامل می‌شود» (شهید ثانی، ۱۴۲۶: ۳/۴۶۹).

علامه طباطبایی در معنای محاربه می‌فرماید: «اگر کسی در کوچه و خیابان و محلی که مردم زندگی می‌کنند، اختلال به امنیت عمومی ایجاد کند، به این صورت که در دل‌ها ترس ایجاد کند و امنیت مردم را سلب کند، او محارب خوانده می‌شود. محاربه معمولاً با سلاح و چاقو صورت می‌گیرد و در آن تهدید به قتل است، به همین‌خاطر در روایات آمده است: اگر کسی شمشیر خود را برهنه کند و به میان مردم بیاید و خوف ایجاد کند، مصداق محارب و مفسد فی الارض خواهد بود.» همچنین ایشان در ادامه می‌فرماید: «اگر کسی که مردم را ترسانده و محاربه کرده است، به کسی جراحات وارد کند و یا او بکشد، در صورتی که اولیای دم او را ببخشند، باز حکم مجازات او به‌عنوان محاربه بر جای خود باقی است، زیرا این مجازات او از باب قصاص نیست، بلکه حکم خاص خود است» (علامه طباطبایی، بی تا: ۵/۳۳۲).

در تعریف دیگری آمده است: «محارب کسی است که سلاح خود را از غلاف درآورده یا آن را آماده کرده است تا مردم را بترساند و در زمین فساد کند. فرق نمی‌کند این کار در شب واقع شود یا روز، در خشکی یا دریا و نیز شرط نیست که آن کسی که سلاح کشیده، حتماً از اشرار باشد یا نه و نیز فرقی نمی‌کند زن باشد یا مرد، جوان باشد یا پیر» (موسوی خمینی، ۱۴۲۵: ۲/۴۹۲). بنابراین از این تعاریف چنین مستفاد می‌شود

پوشش می‌دهد. مطابق با اصول شریعت که در قانون اساسی مصر به‌عنوان یکی از منابع اصلی تقنین شناخته می‌شود، محاربه به‌معنای اقدام مسلحانه یا خشونت‌آمیز برای ایجاد ناامنی عمومی، تهدید به قتل و سرقت مسلحانه در جامعه است. در فقه اسلامی، محاربه به اقدامات خشونت‌آمیز علیه امنیت عمومی، مانند حمل سلاح برای ترساندن مردم در مکان‌های عمومی، اشاره دارد که این تعریف در حقوق مصر نیز به نوعی منعکس شده است. در قوانین کیفری مصر، موارد مرتبط با محاربه، تحت جرایمی نظیر تروریسم و اقدامات مسلحانه علیه امنیت دولت و شهروندان مطرح می‌شوند. به‌عنوان مثال ماده ۸۶ قانون عقوبات اذعان می‌دارد: «منظور از تروریسم در اجرای احکام این قانون، هرگونه استفاده از زور، خشونت، تهدید یا ارباب است که مرتکب به‌منظور اجرای یک طرح مجرمانه فردی یا گروهی به آن متوسل می‌شود، با هدف برهم‌زدن نظم عمومی یا به خطرانداختن امنیت و سلامت جامعه. این اعمال در صورتی که منجر به آسیب‌رساندن به اشخاص، ایجاد وحشت در میان مردم، به خطرانداختن جان، آزادی‌ها یا امنیت آن‌ها شود یا باعث آسیب به محیط زیست، ارتباطات، حمل‌ونقل، اموال عمومی یا خصوصی، ساختمان‌ها یا دارایی‌ها گردد یا به اشغال، تصرف، ممانعت یا ایجاد اختلال در عملکرد نهادهای عمومی، اماکن عبادی، مؤسسات علمی، یا در اجرای قانون اساسی، قوانین یا مقررات منجر شود، مشمول تعریف تروریسم است.^۲» این قانون، ارتکاب جرایمی نظیر حمله به زیرساخت‌های حیاتی، تهدید مسلحانه علیه مردم و ایجاد رعب و وحشت در جامعه را مصداق‌هایی از اخلال در امنیت عمومی می‌داند که با مفهوم سنتی محاربه در فقه اسلامی هم‌خوانی دارد. بنابراین می‌توان گفت حقوق کیفری مصر، اگرچه از اصطلاح محاربه به‌معنای خاص استفاده نمی‌کند، اما از لحاظ ماهوی، جرایمی را که به امنیت عمومی آسیب می‌زند و مشابه محاربه است، در قالب قوانین مبارزه با تروریسم و شورش تعریف کرده و با الهام از اصول فقهی، مجازات‌های شدیدی

که محاربه جرمی است که به‌دلیل برهم‌زدن امنیت عمومی و ایجاد ناامنی گسترده، دارای جایگاه خاصی در نظام حقوقی اسلام است. تحقق این جرم مشروط به ایجاد خوف عمومی از طریق ابزارهایی مانند سلاح است و انگیزه یا شرایط خاص مرتکب تأثیری بر تحقق آن ندارد. درنهایت، این جرم به‌دلیل تأثیر عمیق بر امنیت جامعه، دارای احکام خاصی است که فراتر از قصاص و جنایت‌های شخصی است.

با مطالعه سیر تقنینی ایران، درمی‌یابیم که علیرغم سبقه جرم انگاری محاربه، در قوانین گذشته، از جمله قانون م.ا. ۱۳۷۰ در تعریف جرم محاربه اشاره‌ای به مفهوم محیط نشده است و قانون‌گذار صرف ایجاد ناامنی به‌همراه سایر شرایط را برای ارتکاب محاربه کافی دانسته است. در دهه آخر سده ۱۵ خورشیدی، قانون‌گذار ایران برخلاف قانون ۱۳۷۰ در ماده ۲۷۹ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ در مقام تعریف جرم محاربه چنین بیان می‌دارد: «محاربه عبارت از کشیدن سلاح به قصد جان، مال یا ناموس مردم یا ارباب آن‌ها است، به‌نحوی که موجب ناامنی در محیط گردد...» در این ماده فعل کشیدن سلاح یا به تعبیر فقها تجرید السلاح، عنصر مادی آن و عمد در کشیدن سلاح، سوءنیت عام و قصد تعرض به جان، مال یا ناموس مردم، به‌عنوان سوءنیت خاص برای تحقق این جرم ضرورت دارد (میرمحمدصادقی، ۱۴۰۰: ۵۱).

در حقوق کیفری مصر، مفهوم محاربه (المحاربه) به‌طور مستقیم و صریح مانند متون فقهی بیان نشده، اما این مفهوم از طریق منابع فقهی که الهام‌بخش قوانین این کشور است و در پرتو اصول کلی شریعت اسلامی، به‌طور غیرمستقیم مورد اشاره قرار گرفته است. حقوق کیفری مصر، مبتنی بر نظام مختلطی از حقوق اسلامی، حقوق عرفی و قوانین مدنی، مفاهیمی مانند تروریسم، شورش و اخلال در نظم عمومی را با ویژگی‌هایی مشابه محاربه را در قانون عقوبات مصوب ۲۰۲۱ در باب دوم تحت عنوان جرایم مضر داخلی^۱ از ماده ۸۶ تا

^۱ - الباب الثانی: الجنایات والجنح المضره بالحکومه من جهه الداخل.

^۲ - یقصد بالإرهاب فی تطبیق احکام هذا القانون کل استخدام للقوه أو العنف أو التهديد أو الترويع، یلجأ إلیه الجانی تنفیذاً لمشروع إجرامی فردی أو جماعی، یهدف الإخلال بالنظام العام أو تعریض سلامة المجتمع وأمنه للخطر، إذا کان من شأن ذلك إیذاء الأشخاص أو إلقاء الرعب بینهم أو تعریض حیاتهم أو حریاتهم أو

أمنهم للخطر، أو إلحاق الضرر بالبیئه، أو بالاتصالات أو المواصلات أو بالأموال أو بالمبانی أو بالأملاک العامه أو الخاصه أو احتلالها أو الاستیلاء علیها أو منع أو عرقلة ممارسه السلطات العامه أو دور العباده أو معاهد العلم لأعمالها، أو تعطیل تطبیق الدستور أو القوانين أو اللوائح.

تعمیم نموده و آن را علاوه بر سلاح، شامل مواد سمی که موجب زوال عقل می‌گردد، دانسته و عبارت فی‌الأرض را برای ارتکاب جرم محاربه و افساد توأماً ضروری دانسته‌اند، البته قانون‌گذار کیفری ایران، پخش مواد شیمیایی و بیولوژیکی را مشمول عنوان جزائی افساد فی‌الأرض دانسته و در ماده ۲۸۶ ق.م.ا جرم انگاری نموده که از بحث حاضر خارج می‌باشد.

ابوالصلاح حلبی با ذکر عنوان دارالأمن، محارب را کسی می‌داند که به قصد راهزنی و ناامن کردن راه‌ها و کوشش برای فساد در زمین، از محیط امن و آرام (دارالأمن) بیرون آمده باشد.

البته برخی بر این عقیده‌اند که عبارت «محیط» در تعریف قانونی محاربه که در تعابیر فقها به صورت مصداقی عنوان شده، به دلالت اطلاق آن، شامل جغرافیای یک شهر، روستا و یا حتی مناطقی از یک شهر یا روستا می‌شود (مرکز تحقیقات فقهی، قوه قضاییه، ۱۳۹۴: ۱۲۳۴). همچنین گفته‌اند که ذکر عنوان محیط در تعریف جرم محاربه، دال بر عمومیت و گسترش آثار آن است، اگرچه برخی ذکر این عبارات را دارای بار مفهومی مبهمی دانسته و بر این باورند که محیط می‌تواند در یک فضای بسیار کوچک مانند یک کوچه کوتاه و بن‌بست هم صدق کند یا در محیط بازار مرکزی یک کلان شهر هم باشد، لذا قید مذکور لازم به ذکر نبوده و بهتر بود قانون‌گذار صدق اخافه مردم و محیط اجتماعی را به عرف واگذار می‌کرد (سالرزائی و افروشته، ۱۳۹۸: ۱۷۲)، لذا تا بدین جا، مستند به مواد قانون مجازات اسلامی و بیانات فقها هیچ شک و شبه‌های باقی نمی‌ماند که مفهوم محیط به قرینه دامنه آثار محاربه، عام بوده و می‌تواند شامل فضای مجازی نیز گردد، گرچه در حقوق کیفری مصر به لحاظ عدم جرم‌انگاری مستقل این عنوان مجرمانه، چنین استنباطی به صراحت ممکن نیست، لیکن از سایر مقررات می‌توان تا حدودی به چنین برداشتی دست یافت. در ادامه به شناخت مفهوم پلتفرم و اپلیکیشن‌های مربوطه خواهیم پرداخت.

۱-۳- شناخت پلتفرم‌های اجتماعی

برای آن تعیین کرده است، هرچند در حقوق مصر محاربه به طور سنتی به اقداماتی مانند خشونت مسلحانه یا ایجاد وحشت در محیط‌های فیزیکی اشاره دارد، با گسترش فضای مجازی می‌توان این مفهوم را به جرایمی تعمیم داد که در بستر دیجیتال اتفاق می‌افتند و به‌طور مشابه امنیت عمومی را به خطر می‌اندازند. در حقوق مصر، جرایمی که با محاربه شباهت دارند، مانند تروریسم، شورش، یا سرقت مسلحانه، با الهام از شریعت اسلامی تعریف شده‌اند. این جرایم معمولاً به اقداماتی مربوط می‌شوند که امنیت جامعه را مختل می‌کنند. حال، در فضای مجازی می‌توان تصور کرد که جرایمی مشابه، اما با ابزارهای دیجیتال، همان نتایج ناامن‌کننده را در سطح جامعه داشته باشند. بنابراین، هرچند در حقوق مصر محاربه به معنای سنتی خود تعریف شده، اما با توجه به توسعه فناوری‌های ارتباطی و تأثیر فضای مجازی بر امنیت عمومی، این مفهوم می‌تواند به جرایم دیجیتال تعمیم یابد. با این تغییر، حقوق کیفری مصر می‌تواند از ظرفیت خود برای مقابله با تهدیدهای نوین استفاده کند و امنیت عمومی را در بسترهای دیجیتال نیز تضمین نماید.

اما آنچه در این نوشتار مطمح نظر و حائز اهمیت می‌باشد، عبارت محیط است که باید ضمن مطالعه منابع فقهی و حقوقی، منظور قانون‌گذار را از این عبارت تبیین نمود.

۱-۲- تعریف محیط

فقهای امامیه هریک به نوعی به تعریف این عنوان مجرمانه پرداخته و از عباراتی نظیر «تجريد السلاح برأ أو بحرأ فی مصر أو غیره» استفاده نموده‌اند که جملگی مبین این معنی هستند که محیط فضایی حقیقی است و دربرگیرنده خشکی، دریا، سرزمین و ... می‌باشد.

فقهای عامه نیز بر این باورند که: اگر در داخل یا خارج شهر زن یا مردی از اهل ذمه یا مسلمانان سلاح یا وسیله آسیب رسان دیگری مثل سم و مواد زائل‌کننده عقل را به کار گرفته، موجب ترس عمومی شود و فساد یا قتل در زمین بنماید، محارب است (مالک بن انس، ۱۴۱۵: ۵۵۲/۴؛ ابن رشد، ۱۴۲۵: ۲۳۸/۴)، لذا مستفاد از این عقیده چنین است که ضمن اهمیت مکان برای تحقق عنصر مادی جرم، نوع وسیله آسیب‌رسان را

همانگی شورش‌ها یا اقدامات تروریستی از طریق این محیط‌ها قابل تصور است. باتوجه به نقش پلتفرم‌های اجتماعی در تسهیل ارتباطات و انتشار اطلاعات، این ابزارها می‌توانند به محیطی برای وقوع جرم‌های محاربه‌گونه در فضای مجازی تبدیل شوند. برای توسعه مفهوم محیط در جرم محاربه و تطبیق آن با فضای مجازی، باید ویژگی‌های این پلتفرم‌ها و چگونگی تهدید امنیت عمومی از طریق آن‌ها مورد توجه دقیق قرار گیرد.

۲- ادله اثباتی امکان توسعه مفهوم محیط

برای اثبات امکان توسعه مفهوم محیط در توصیف محاربه به فضای مجازی، می‌توان از چندین دلیل منطقی، حقوقی و عملی بهره برد. این دلایل براساس اصول حقوقی، تحولات فناوری و نیاز به انطباق مفاهیم سنتی با شرایط جدید ارائه می‌شوند.

۲-۱- استعمال الفاظ خشکی، دریا و غیره

آیه ۳۳ سوره مائده که مستند شرعی حد محاربه است با ذکر عبارت «فِي الْأَرْضِ» ارتکاب فساد را در زمین موجب ارتکاب جرم محاربه دانسته است و به تبع آن فقهای امامیه و عامه جملگی با تعبیر زمین یا خشکی و دریا و ...، اشاعه ترس را در فضای فیزیکی قابل دسترسی در عصر خود قابل تحقق دانسته اند (برهانی و لطفعلی‌زاده، ۱۴۰۱: ۳۴۲-۳۴۱)، البته این امر بدان معنا است که در زمان نزول آیه فوق و تفاسیر فقها، فضای مجازی به شیوه امروزی وجود نداشته و کشف نشده بود.

۲-۲- استعمال واژه مردم

در ماده ۲۷۹ قانون مجازات اسلامی یک واژه خاص به کار رفته است که در تحقق جرم محاربه تأثیرگذار است. توضیح این که قانون‌گذار در این ماده اشعار می‌دارد: «محاربه عبارت از کشیدن سلاح به قصد جان، مال یا ناموس مردم یا ارباب آن‌ها است...». بنابراین تحقق جرم محاربه منوط به وجود نوعی «عمومیت» در جرم است. بر همین اساس در ادامه ماده مقرر گردیده است که: «هرگاه کسی با انگیزه شخصی به سوی یک یا چند شخص خاص سلاح بکشد و عمل او جنبه عمومی نداشته باشد... محارب محسوب نمی‌شود.» باتوجه به شرط عمومیت برای مثال اگر

همه ما اصطلاح‌های پلتفرم^۱ و کسب و کارهای پلتفرمی را می‌شنویم و به کار می‌بریم. اینستاگرام، فیس بوک، لینکدین، آمازون، اوبر و گوگل (در نقش موتور جستجو)، تنها نمونه‌هایی از پلتفرم‌های بین‌المللی محسوب می‌شوند. کلمه پلتفرم به معنای سکو است. همچنین معمولاً سکوها و قسمت‌هایی از سالن‌ها که ارتفاعشان از بقیه سالن بالاتر است، پلتفرم نامیده می‌شوند. طی قرون اخیر، هرگاه کسی روی سکویی می‌رفته که بهتر دیده شود، آن سکو پلتفرم نامیده می‌شده است. اگر به ویژگی‌های یک پلتفرم اجتماعی نگاه کنیم، خواهیم دید که شبکه‌های اجتماعی به‌خوبی می‌توانند نقش یک پلتفرم موفق را ایفا کنند. یک پلتفرم موفق باید بتواند تمام نقاط جهان را در هر لحظه با کمترین سرعت و هزینه به هم متصل کند، حال آن‌که شبکه‌های اجتماعی این کار را به‌خوبی انجام می‌دهند، پس می‌توان نتیجه گرفت شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان یک پلتفرم اجتماعی صدای جهان را به همه می‌رسانند و افراد را به هم متصل می‌کنند (Ramsay, 2014: 4).

با توسعه فضای مجازی، پلتفرم‌های اجتماعی به بستری برای تهدید امنیت عمومی تبدیل شده‌اند. اقداماتی مانند انتشار اخبار کذب برای ایجاد وحشت، تحریک به خشونت و برنامه‌ریزی حملات هماهنگ از طریق این پلتفرم‌ها می‌تواند به‌عنوان مصادیق نوینی از محاربه تفسیر شود. برای مثال در موارد زیر به کاربرد پلتفرم مجازی در ارتکاب برخی از رفتارهای مجرمانه اشاره می‌کنیم.

تهدیدات سایبری: مهاجمان می‌توانند از پلتفرم‌های اجتماعی برای ایجاد ترس در میان کاربران استفاده کنند، مانند تهدیدات مستقیم یا غیرمستقیم علیه افراد یا جوامع.

انتشار محتوای تحریک‌آمیز: پلتفرم‌ها می‌توانند وسیله‌ای برای انتشار محتوای خشونت‌آمیز یا اطلاعات مخرب تبدیل شوند که نظم و امنیت جامعه را تهدید می‌کند.

پلتفرم‌های اجتماعی نه‌تنها به‌عنوان محیطی برای وقوع جرم‌های سایبری عمل می‌کنند، بلکه ابزاری برای سازمان‌دهی جرم‌های فیزیکی نیز هستند. برای مثال، برنامه‌ریزی و

^۱ - Platform

فردی که با دوست خود اختلاف مالی دارد، بر روی او (یا حتی بر روی او و خانواده خاص او) سلاح بکشد، محارب محسوب نمی‌گردد، البته نباید از نظر دور داشت شرط عمومیت داشتن رفتار به معنای آن نیست که در عالم واقع و در عمل تعداد زیادی از مردم ترسیده و مرعوب شوند، بدین معنا که اگرچه مرتکب انگیزه شخصی داشته و با کشیدن سلاح قصد کشتن یا تعرض به افراد خاصی را داشته باشد، لیکن همین رفتار ارتكابی در محل و منظر عموم واقع شود و موجب ناامنی در محیط گردد و موجب ایجاد رعب و وحشت در مردم شود، در صورت جمع سایر شرایط می‌تواند مصداق محاربه قرار گیرد (شکری، ۱۳۹۶: ۶۶۶).

۳- اشاعه ترس در پلتفرم‌های اجتماعی

ترس از جرم مبتنی بر دو عامل نگرش فرد از میزان احتمال وقوع جرم و نگرش فرد در مورد شدت جرم است. بنابراین جرم‌هایی که تصور می‌شود بیشترین شدت و احتمال وقوع را دارند، بیشترین احساس ترس از جرم را نیز در افراد جامعه ایجاد می‌کنند. در اینجا باید توجه داشت که در برآورد میزان وقوع جرم، میزان واقعی ارتكاب جرم ملاک نمی‌باشد، بلکه معیار، تصور عمومی از میزان وقوع آن‌ها است. به عنوان نمونه، ارتكاب جرم‌های آپارتمانی نرخ قابل ملاحظه‌ای را به خود اختصاص داده‌اند، اما تأثیر چندانی بر احساس ترس از جرم ندارند، اما در مقابل، جرایم خیابانی به خاطر این که رؤیت‌پذیری^۱ بیشتری دارند، تأثیر بسیاری بر ایجاد و افزایش احساس ترس از جرم دارند. یکی از عوامل مؤثر بر تلقی افراد از شدت جرم، کیفیت آثار و نحوه ارتكاب جرم است. جرم‌هایی که آثار عینی‌تر و مستقیم‌تری بر افراد می‌گذارند، شدیدتر محسوب می‌شوند. در واقع در سنجش میزان شدت جرایم، شدت جرم مورد نظر ملاک نیست، بلکه این تصور عمومی افراد از جرم است که آن را شدید تشخیص می‌دهد. برای نمونه می‌توان به جرم‌های علیه اشخاص اشاره کرد که آثار عینی و مستقیمی بر افراد دارد (پاک‌نهاد، ۱۳۹۲: ۱۵۸).

ترس از جرم، افکار عمومی را به سمت رویکردهای سرکوب‌گر و قهرآمیز و سختگیری در برابر بزهکاری سوق می‌دهد و

رسانه‌های اجتماعی نقش عمده‌ای در این راستا ایفا می‌کنند. این امر تقاضای افراد جامعه از دولت در به‌کارگیری کیفی‌های سنگین و اتخاذ سیاست‌های سختگیرانه در برابر مجرمان را به دنبال دارد، زیرا افراد جامعه بر این باورند که تنها راه ایجاد امنیت برای شهروندان و مبارزه با بزهکاران، تحمیل کیفی‌های سنگین است (نیکوکار و همت‌پور، ۱۳۹۱: ۷۸-۷۷؛ محمودی جانکی و مرادی حسن‌آبادی، ۱۳۹۰: ۱۹۱). پیرامون نقش رسانه‌های اجتماعی در زمینه جرم، می‌توان به افزایش فشار عمومی برای سیاست‌گذاری‌های مؤثرتر و پاسخ‌های سختگیرانه‌تر نسبت به جرم اشاره کرد. سارت^۲ معتقد است که رسانه‌های خبری، نهادهای کنترل جرم را ناکارآمد و بی‌کفایت جلوه می‌دهند و در نتیجه، انتظار می‌رود که دولت تعداد پلیس در سطح شهرها را افزایش داده و بودجه و زندان بیشتری برای سیستم عدالت کیفری فراهم نماید. رسانه‌ها، رفتارهایی که به نظر عموم باید جرم‌انگاری شوند، چه کسی باید مجازات شود و چه مجازاتی باید برای او تعیین شود و نحوه عملکرد ماموران اجرای قانون و نهادهای عدالت کیفری را به گونه‌ای تأثیرگذار برای عموم به تصویر می‌کشند.

پیرامون ترس از جرم و عوامل مؤثر در آن در شهر مشهد در سال ۱۳۹۲، پژوهشی میدانی صورت گرفت که در آن با انتخاب جامعه آماری از دو منطقه ۴ و ۹ شهر مشهد، پژوهشگران به این نتیجه دست یافتند که بین ترس از جرم و پیگیری اخبار، رابطه معناداری با توجه به ضریب همبستگی پیرسون (۰/۷۶۵) وجود دارد؛ این گونه که با افزایش میزان استفاده از رسانه‌ها و پیگیری اخبار حوادث، افراد جامعه ترس بیشتری دارند (سیدزاده ثانی و کرمانی، ۱۳۹۲: ۱۴۴).

بدین ترتیب سیاست‌گذاران عدالت کیفری به‌جای پیروی از نتایج مطالعات و تحقیقات، بیشتر تحت تأثیر حوادث سیاسی و ملاحظات دستگاه‌های متولی امنیت - پلیس و دادرسان و ... - قرار گرفته و در واقع تمایل به اتخاذ سیاستی روزمره و عوام‌گرا دارند.

²- Ray Surette

¹- Visibility

وقوع جرم تأثیرگذار است که در ادامه به تشریح آن‌ها می‌پردازیم.

۳-۲- محیط به‌عنوان مکان جرم

در فقه امامیه، مکان وقوع جرم محاربه اهمیت زیادی دارد و برای آن که یک جرم محاربه تحقق یابد، باید در مکانی خاص و عمومی صورت بگیرد. محیط‌های فیزیکی معمولاً شامل مناطقی هستند که در آن‌ها تهدیدات علیه امنیت عمومی و نظم اجتماعی ایجاد می‌شود. این مکان‌ها به‌طور عمده شامل خیابان‌ها، کوچه‌ها، میدان‌ها، صحرایا و مکان‌هایی هستند که در آن‌ها می‌توان به‌طور مستقیم امنیت عمومی را تهدید کرد (موسوی خمینی، ۱۳۷۸: ۳۳۹/۴).

در الکافی، شیخ کلینی به این نکته اشاره کرده است که محاربه به وقوع در مکان‌های عمومی و مشخصی نیاز دارد که در آن‌ها امکان ایجاد ترس و وحشت وجود دارد (کلینی، ۱۳۸۸: ۲۷۱/۷). در این فضاها، مجرمان از اسلحه استفاده کرده و باعث تهدید امنیت عمومی می‌شوند. این مفهوم، در فقه امامیه در تطبیق با محیط‌های فیزیکی به‌طور سنتی شناخته شده است.

۳-۳- محیط به‌عنوان عامل تأثیرگذار بر وقوع جرم

در کنار محیط فیزیکی، مفهوم دیگری از محیط در فقه امامیه وجود دارد که به تأثیر آن بر وقوع جرم اشاره دارد. در این بخش، محیط به‌عنوان عاملی که تصمیمات مجرمانه را تحت تأثیر قرار می‌دهد، مطرح می‌شود. برای نمونه، محیطی که امکان فساد و افساد را فراهم آورد، می‌تواند به وقوع محاربه منتهی شود (شکری، ۱۳۹۶: ۶۶۸).

شیخ طوسی در «المبسوط» بر این نکته تأکید کرده است که مکان وقوع جرم باید ویژگی‌هایی چون امکان ایجاد فساد در جامعه، تهدید امنیت عمومی و برهم‌زدن نظم اجتماعی را داشته باشد (طوسی، ۱۴۰۴: ۲۵۴/۱). این مفهوم محیط، به‌ویژه در مواردی که جرم محاربه از نوع افساد فی الارض است، می‌تواند به‌طور غیرمستقیم در تعیین شدت جرم و مجازات آن تأثیرگذار باشد.

۳-۴- تطبیق فضای مجازی با مفهوم محیط

اشاعه ترس و رعب و وحشت بین مردم از طریق پخش و انتشار رفتارهای دربردارنده محاربه در منطقه‌ای از شهر به سایر مناطق و شهرها و ترویج ناامنی از آن طریق، مسأله‌ای است که با توجه به درج کلمه محیط در تعریف محاربه و سوءنیت عام جرم محاربه، یعنی ترساندن مردم می‌تواند بستر بحث را به فضای مجازی بکشد. با اوصافی که در بالا پیرامون فضای سایبری گفته شد، شاید بتوان این کلمه را به دو معنای حقیقی و مجازی بسط داد، البته پیرامون تثبیت این نظر شاید بتوان به نظریه بزهدیدگی غیرمستقیم یا ثانویه تمسک جست.

مدل قربانی‌شدن غیرمستقیم در سال ۱۹۸۶ توسط تایلور و هال مطرح شد. طرح این نظریه مبتنی بر قضیه امواج شوک است. فرض اصلی در این نظریه این است که شنوندگان حادثه مجرمانه به‌دلیل افزایش میزان ترسشان، قربانیان غیرمستقیم جرم هستند. اسکوگن و مکث فیلد بر این باورند که بیشتر افراد از طریق تجربه مستقیم از جرایم اطلاع نمی‌یابند، بلکه آن‌ها برای آگاهی از مسائل و مشکلات همسایگی خود غالباً به شبکه‌های اجتماعی، از جمله رسانه‌ها و پلتفرم‌ها مراجعه می‌کنند (ربانی و همتی، ۱۳۸۸: ۶۳). بدین ترتیب باید اذعان کرد که نظر به این که در قوانین موضوعه هر دو کشور ایران و مصر، گسترش و اشاعه تصاویر جرایم را عامل اخلال در نظم عمومی به‌دلیل انتشار ترس از جرم دانسته‌اند، پلتفرم‌های اجتماعی ابزار توانمندی در این زمینه هستند و این امر می‌تواند در بسط مفهوم محیط از مفهوم واقعی به مفهوم مجازی دخیل باشد.

۳-۱- تحلیل مفهوم محیط در فقه امامیه

این بخش به بررسی تطبیقی مفهوم «محیط» در فقه امامیه و تطابق آن با فضای مجازی می‌پردازد. در فقه امامیه، مفهوم محیط به‌طور سنتی به مکان فیزیکی وقوع جرم اطلاق می‌شود، اما با توجه به تحولات جوامع و ورود فناوری‌های نوین، این مفهوم دچار تغییراتی شده است. در این راستا، باید مفهوم محیط را در دو سطح بررسی کرد: اول محیط به‌عنوان مکان جرم و دوم محیط به‌عنوان عامل تأثیرگذار بر وقوع جرم.

در فقه امامیه، برای وقوع جرم محاربه، یک محیط مشخص باید وجود داشته باشد که این محیط به دو صورت تعریف می‌شود: به‌عنوان مکان وقوع جرم و به‌عنوان فضایی که بر

ثانیاً با بهره‌گیری از دیدگاه آیت‌الله صافی گلپایگانی می‌توان استنباط نمود که فقه امامیه ظرفیت بالایی برای انطباق با مسائل جدید و نوظهور دارد. براساس این دیدگاه، فقه امامیه نه تنها محدود به چهارچوب‌های قدیمی نیست، بلکه با استفاده از قواعد کلی فقهی، توانایی پاسخگویی به مسائل پیچیده مدرن را دارد. آیت‌الله صافی با اشاره به اصولی مانند الضرورات تبیح المحظورات (ضرورت‌ها، محرمات را مجاز می‌کنند) و الاجتهاد فی زمانه (اجتهاد باید متناسب با مقتضیات زمان باشد)، بر این باور است که فقیه می‌تواند و باید مسائل نوین، از جمله فضای مجازی، را به‌عنوان محیطی واقعی برای وقوع جرایم شناسایی کند. این اصول به فقیهان اجازه می‌دهند که با بهره‌گیری از اجتهادی پویا و زمان‌محور، چهارچوب‌های سنتی را گسترش داده و مفاهیم جدیدی را وارد حوزه فقه کنند.

ثالثاً امنیت عمومی که در محیط‌های فیزیکی قابل تهدید است، در فضای مجازی نیز می‌تواند به خطر بیفتد. تهدیداتی مانند حملات سایبری، ایجاد ترس و وحشت از طریق انتشار اطلاعات جعلی یا حتی سوءاستفاده از فناوری‌های دیجیتال برای ضربه‌زدن به زیرساخت‌های حیاتی یک کشور، مصادیقی از این تهدیدها هستند. بنابراین نویسنده معتقد است که فضای مجازی می‌تواند به همان اندازه محیط‌های فیزیکی، مستعد وقوع جرایم شدید مانند محاربه باشد.

درنهایت، باید اذعان داشت که فقه امامیه، با بهره‌گیری از اصول و قواعد کلی خود، می‌تواند فضای مجازی را به‌عنوان یک محیط واقعی و دارای قابلیت ارتکاب محاربه بشناسد و برای آن احکام مناسب وضع کند. این رویکرد نشان‌دهنده تلاش برای تلفیق مفاهیم سنتی با چالش‌های مدرن و ایجاد بستری برای تحلیل مسائل نوظهور از دیدگاه فقهی است.

۳-۶- امنیت عمومی در فضای مجازی

فقه امامیه به‌طور خاص به حفظ امنیت عمومی و نظم اجتماعی تأکید دارد. در همین راستا، فضای مجازی به‌عنوان یک محیط دیجیتال که در آن ممکن است تهدیداتی برای امنیت عمومی ایجاد شود، باید در نظر گرفته شود. تهدیدات موجود در فضای مجازی شامل حملات سایبری، تخریب داده‌ها، نفوذ به سیستم‌های اطلاعاتی و ترور دیجیتال است که می‌تواند به

فضای مجازی به‌عنوان یک محیط غیرمادی و انتزاعی، بسیاری از خصوصیات محیط‌های فیزیکی را ندارد، ولی به‌طور مؤثر می‌تواند نقش محیطی را در وقوع جرم محاربه ایفا کند. در این بخش، به نحوه تطبیق فضای مجازی با مفهوم محیط در فقه امامیه می‌پردازیم.

۳-۵- فضای مجازی و قلمرو فیزیکی

فضای مجازی، برخلاف محیط‌های فیزیکی، به‌طور ملموس وجود ندارد، اما فضای مجازی به‌عنوان یک محیط انتزاعی که به‌واسطه اینترنت و سیستم‌های رایانه‌ای دسترسی به آن میسر می‌شود، می‌تواند بستر جرم محاربه باشد. در این فضا، افراد می‌توانند با استفاده از ابزارهای دیجیتال، امنیت عمومی را تهدید کنند.

در این زمینه، آیت‌الله صافی گلپایگانی معتقدند که فقه امامیه با استفاده از قواعد کلی فقهی می‌تواند این فضای جدید را به‌عنوان یک محیط برای وقوع محاربه شناسایی کند. ایشان می‌گویند که اصول فقهی چون الضرورات تبیح المحظورات و الاجتهاد فی زمانه می‌توانند به فقیه اجازه دهند که در مسائل جدید و مبتنی بر تکنولوژی‌های نوین، فضای مجازی را به‌عنوان محیطی تهدیدکننده در نظر بگیرد (صافی گلپایگانی، ۱۳۹۲: ۷۵).

بنابراین در تحلیل این موضوع، چند نکته اساسی قابل برداشت است:

اولاً فضای مجازی دارای ماهیت انتزاعی و غیرملموس می‌باشد و آن محیطی جدید برای وقوع جرایم است. این نگاه نشان می‌دهد که مفهوم جرم، لزوماً محدود به محیط‌های فیزیکی نیست و می‌تواند در بستری کاملاً غیرملموس مانند فضای مجازی نیز رخ دهد. از دیدگاه نویسنده، اگرچه فضای مجازی یک محیط واقعی به‌معنای سنتی نیست، اما به‌دلیل تأثیرات عمیق آن بر امنیت عمومی، می‌تواند بستر جرایمی چون محاربه باشد. این استدلال مبتنی بر این است که جوهره جرم محاربه، یعنی تهدید امنیت عمومی، می‌تواند به همان شدت در فضای مجازی تحقق یابد.

انتشار اطلاعات محرمانه، نوعی محاربه تلقی شده و براساس شرایط جدید احکام فقهی مرتبط با آن اعمال می‌گردد.

همچنین آیت‌الله سیستانی تأکید دارد که اجتهاد پویا، کلید مواجهه با این مسائل است، به این معنا که فقیهان با استفاده از ابزارهای اصولی مانند قیاس، سیره عقلائییه و عرف متغیر، می‌توانند احکام متناسب با چالش‌های نوین فناوری را استنباط کنند. این روش، نه تنها بر پاسخگویی به مسائل روز تأکید دارد، بلکه انسجام فقه امامیه را در مواجهه با تحولات اجتماعی و تکنولوژیکی حفظ می‌کند. در نهایت، استفاده از این رویکرد، فقه را قادر می‌سازد تا نقش مؤثری در ساماندهی مسائل حقوقی و اخلاقی فضای مجازی ایفا کرده و به نیازهای نوظهور جامعه پاسخ دهد.

۳-۸- تحلیل تطبیقی

در این مبحث به تجزیه و تحلیل دیدگاه حقوق کیفری ایران و مصر پیرامون فضای مجازی و دامنه شمول سیاست جنایی به جرایم نوپدید در این محیط می‌پردازیم.

فضای مجازی به‌عنوان یک بستر غیرمادی و دیجیتال، چالش‌های جدیدی را در زمینه‌های مختلف حقوقی، از جمله حقوق کیفری ایجاد کرده است. محاربه به‌عنوان یکی از جرایم سنگین در حقوق کیفری ایران، طبق قانون مجازات اسلامی نیاز به ارزیابی مجدد در خصوص تطبیق آن با فضای مجازی دارد. این بخش با نگاهی به ظرفیت‌های قانونی و مشکلات موجود در مواجهه با این فضا، به تحلیل تطبیق مفهوم محاربه در فضای مجازی خواهد پرداخت.

یکی از چالش‌های اساسی در تحلیل حقوق کیفری ایران در رابطه با محاربه در فضای مجازی، عدم توجه به ویژگی‌های منحصر به فرد این فضا در قوانین موجود است. فضای مجازی به‌طور ذاتی محیطی است که نه تنها از جنبه‌های فیزیکی، بلکه از نظر زمانی و مکانی نیز با محیط‌های سنتی متفاوت است. بر این اساس، تهدیدات امنیتی که در فضای مجازی به‌وقوع می‌پیوندند، می‌توانند آثار مشابهی با محاربه در دنیای فیزیکی داشته باشند، اما به دلیل عدم اشاره به فضای مجازی در قوانین، بسیاری از این تهدیدات تحت پوشش جرم محاربه قرار

تهدیدات جدی علیه امنیت عمومی منجر شوند (ایزدی فرد و حسینی نژاد، ۱۳۹۶: ۳۰۴-۳۰۰).

آیت‌الله خوئی در «توضیح المسائل» به این نکته اشاره کرده است که اگر فردی باهدف تهدید امنیت عمومی و ایجاد رعب و وحشت از ابزارهای دیجیتال بهره‌برداری کند، می‌توان این رفتار را به‌عنوان محاربه قلمداد کرد (خوئی، ۱۴۱۱: ۱۴۳/۲)، به‌ویژه در زمینه حملات سایبری که می‌توانند بدون نیاز به حضور فیزیکی و در فضای مجازی رخ دهند، این تهدیدات به‌شدت می‌تواند به امنیت عمومی آسیب برساند.

۳-۷- استفاده از استنباط‌های فقهی برای تطبیق با فضای مجازی

فقه امامیه همواره از استنباط‌های جدید در مواجهه با مسائل نوظهور بهره برده است. فضای مجازی با ویژگی‌های خاص خود نیاز به استنباط‌های فقهی جدید دارد. در این بخش به بررسی این استنباط‌ها از منظر فقهی پرداخته می‌شود.

فقه امامیه این امکان را دارد که با بهره‌گیری از اصول الضرورات تبیح المحظورات و الاجتهاد فی زمانه به مسائل جدید پاسخ دهد. این دو اصل فقهی به فقیهان اجازه می‌دهد که مسائل نوظهور را با استفاده از قواعد کلی فقهی تحلیل کنند و به نتایج جدیدی برسند. در فضای مجازی، این اصول می‌توانند به‌طور مؤثر در تطبیق محاربه به‌کار روند. طبق آیت‌الله سیستانی، در زمانه‌های جدید که با تحولات تکنولوژیک روبه‌رو هستیم، اجتهاد در مسائل جدید از طریق استفاده از اصول فقهی لازم است (سیستانی، ۱۳۹۹: ۲۱۰/۳).

بدین ترتیب چنین استنباط می‌شود که فقه امامیه می‌تواند با استفاده از اصول اجتهادی خود، احکام مرتبط با فضای مجازی را استخراج و تطبیق دهد. اصولی مانند الضرورات تبیح المحظورات و اجتهاد فی زمانه به فقیهان امکان می‌دهد تا مسائل مستحدثه را از منظر فقهی تحلیل کرده و پاسخ‌هایی مطابق با شرایط زمان ارائه دهند. برای نمونه، مفهوم محاربه که در متون فقهی براساس تهدید امنیت عمومی تعریف شده است، می‌تواند در فضای مجازی بازتعریف شود. در این بستر، تهدیدهایی مانند حملات سایبری، نشر اکاذیب گسترده یا

این قانون به‌طور خاص به جرایم مشابه محاربه در فضای مجازی اشاره نکرده است. به‌عنوان مثال، حملات سایبری که موجب اختلال در امنیت ملی کشور می‌شود یا نشر اطلاعات کذب در فضای مجازی که موجب تشویش افکار عمومی می‌شود، مشابه با محاربه هستند، اما در چهارچوب قانون جرایم رایانه‌ای به‌طور صریح و مشخص تحت تعقیب قرار نمی‌گیرند. بنابراین نیاز به بازنگری و توسعه این قانون وجود دارد.

فضای مجازی و فناوری‌های دیجیتال به‌طور گسترده در دنیای امروز در حال گسترش است و مصر نیز از این قاعده مستثنی نیست. همان‌طور که در سایر کشورهای جهان، فضای مجازی در مصر نیز باعث تحولاتی در عرصه حقوقی و جرم‌شناسی شده است. با گسترش استفاده از اینترنت و رسانه‌های اجتماعی، مسائل مربوط به جرایم فضای مجازی به یکی از چالش‌های اساسی برای نظام حقوقی مصر تبدیل شده است. در این تحلیل، به بررسی نحوه برخورد حقوق کیفری مصر با جرایم فضای مجازی، چهارچوب قانونی و چالش‌های موجود خواهیم پرداخت. در مصر، حقوق کیفری در فضای مجازی تحت تأثیر چندین قانون و مقرره قرار دارد که هدف آن‌ها مقابله با جرایم دیجیتال و محافظت از حقوق فردی و عمومی است. از مهم‌ترین این قوانین می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

قانون ۲۰۱۸/۱۷۵ (قانون جرایم سایبری): این قانون در راستای تنظیم جرایم فضای مجازی و استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی برای ارتکاب جرم تصویب شد. هدف این قانون مقابله با جرایمی نظیر کلاهبرداری اینترنتی، هک کردن حساب‌ها، نشر مطالب مستهجن، نشر اکاذیب و تهدیدات علیه امنیت ملی است. این قانون مجازات‌هایی، از جمله حبس، جریمه‌های مالی و حتی مجازات‌های سنگین‌تر را برای این‌گونه جرایم در نظر گرفته است.^۱

قانون ۲۰۱۵/۹۴ (قانون مقابله با تروریسم و امنیت اینترنتی): این قانون به‌ویژه برای مقابله با استفاده از فضای مجازی برای ارتکاب اعمال تروریستی و تهدیدات علیه امنیت ملی مصر تنظیم شده است. براساس این قانون، هرگونه استفاده از

نمی‌گیرند. تهدیدات سایبری، حملات هکری به زیرساخت‌های حیاتی کشور یا حملات دیجیتال به امنیت عمومی، می‌توانند به‌عنوان مصادیق محاربه در نظر گرفته شوند، اما این موارد نیاز به بازنگری و اصلاح در قوانین کیفری دارند.

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های فضای مجازی، «عدم محدودیت فیزیکی» آن است. در فضای دیجیتال، تهدیدات امنیتی به‌راحتی می‌توانند از مرزها عبور کنند و به‌سرعت در سطح جهانی گسترش یابند. به‌عنوان مثال، حملات سایبری که امنیت ملی کشورها را تهدید می‌کند، می‌تواند از هر نقطه‌ای از دنیا به‌راحتی و با کمترین هزینه انجام شود. این ویژگی‌ها موجب می‌شود که تهدیدات در فضای مجازی نه تنها مشابه تهدیدات فیزیکی، بلکه به‌مراتب پیچیده‌تر و گسترده‌تر باشند (جلالی و توسلی اردکانی، ۱۳۹۸: ۱۳۵۳). از این رو، فضای مجازی باید به‌عنوان محیطی خاص برای ارتکاب محاربه شناسایی شود. قانون جرایم رایانه‌ای که در سال ۱۳۸۸ تصویب شد، به‌طور اختصاصی به جرایم فضای مجازی می‌پردازد و برخی تهدیدات دیجیتال، از جمله کلاهبرداری‌های اینترنتی، نفوذ به سیستم‌های رایانه‌ای، هک و نشر اکاذیب را جرم‌انگاری کرده است. این قانون به‌طور کلی تهدیدات سایبری علیه امنیت عمومی را در نظر گرفته، اما جرایم مشابه محاربه که تهدیدات گسترده به امنیت ملی یا اجتماعی ایجاد می‌کنند، به‌طور خاص و روشن در این قانون لحاظ نشده‌اند.

قانون جرایم رایانه‌ای ایران به‌ویژه در زمینه مقابله با تهدیدات امنیتی، نظیر دسترسی غیرمجاز به داده‌ها یا انتشار اطلاعات خصوصی، در سطح خوبی قرار دارد. با این حال، این قانون به‌طور خاص به تهدیداتی که به‌طور عمده به امنیت عمومی و اجتماعی در سطح گسترده آسیب می‌زنند (مثل محاربه در فضای مجازی) نمی‌پردازد. تهدیدات سایبری که سیستم‌های حیاتی کشور را تهدید می‌کنند یا حملات هکری به سایت‌های دولتی و نهادهای امنیتی، به‌عنوان مثال، می‌تواند مصداق‌های جدیدی برای محاربه در فضای مجازی باشد. این نوع تهدیدات نیاز به اصلاح و تکمیل قوانین موجود دارد. در حال حاضر، یکی از نواقص اصلی در قانون جرایم رایانه‌ای ایران این است که

^۱ - <https://www.Akhbar.com>.

و هماهنگ شوند تا بتوانند با جرایم فضای مجازی به‌طور مؤثر مقابله کنند.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر نشان داد که توسعه مفهوم محیط در تعریف جرم محاربه به فضای مجازی، ضرورتی انکارناپذیر در نظام حقوقی معاصر است. فضای مجازی با ویژگی‌هایی همچون گستره جهانی، ماهیت غیرمادی و تغییرات سریع در تهدیدات امنیتی، به محیطی نوظهور برای وقوع جرایم سنگین و تأثیرگذار تبدیل شده است. تطبیق جرم محاربه با این بستر جدید، نیازمند بازنگری عمیق در مفاهیم سنتی و بهره‌گیری از رویکردهای نوین حقوقی است. بررسی تطبیقی نظام‌های حقوقی ایران و مصر نشان داد که هر دو کشور با چالش‌های مشابهی در انطباق مفاهیم کیفری با تهدیدات مدرن فضای مجازی، نظیر تروریسم سایبری، حملات به زیرساخت‌های دیجیتال و نشر اطلاعات نادرست مواجه‌اند.

پژوهش بر ضرورت بازتعریف محیط ارتکاب جرم محاربه و گسترش آن به فضای مجازی تأکید کرد و بیان داشت که قوانین کیفری باید با سرعت تحولات فناوری و ظهور تهدیدات جدید همگام شوند. این امر نه‌تنها نیازمند تصویب قوانین شفاف و منسجم است، بلکه باید با استفاده از فناوری‌های پیشرفته مانند هوش مصنوعی، ظرفیت‌های شناسایی و پیشگیری از جرایم سایبری تقویت گردد. همچنین آموزش عمومی در زمینه امنیت سایبری و افزایش آگاهی شهروندان، از ابزارهای مؤثر در کاهش وقوع این جرایم به‌شمار می‌رود. نتایج این پژوهش نشان داد که هماهنگی میان نظام‌های حقوقی داخلی و همکاری‌های بین‌المللی، نقش کلیدی در مقابله با تهدیدات امنیتی فضای مجازی ایفا می‌کند. پیشنهاد می‌شود که نظام‌های حقوقی ایران و مصر از طریق تصویب قوانین جدید، بهره‌گیری از ظرفیت‌های فناوری و تقویت دیپلماسی حقوقی در سطح بین‌المللی، قدرت پاسخگویی به جرایم نوظهور را افزایش دهند. افزون بر این، بازبینی مستمر قوانین و تطبیق مفاهیم سنتی همچون محاربه با شرایط جدید، گامی اساسی

اینترنت برای توطئه‌های تروریستی یا تحریک به خشونت علیه حکومت و امنیت کشور، با مجازات‌های شدید، از جمله حبس طولانی و حتی اعدام مواجه خواهد شد.^۱

جرایم فضای مجازی در مصر به طیف گسترده‌ای از تخلفات اشاره دارد که می‌تواند از فعالیت‌های کوچک‌تری مانند نشر اکاذیب و تخریب اعتبار افراد، تا جرایم سنگین‌تری نظیر اقدامات تروریستی و نفوذ به سیستم‌های امنیتی کشور باشد، لیکن به‌لحاظ تمرکز نوشتار حاضر بر جرم محاربه در ادامه ما صرفاً به جرایم علیه امنیت ملی و عمومی می‌پردازیم که مهم‌ترین این جرایم عبارتند از:

تروریسم سایبری: براساس قانون ۲۰۱۵/۹۴، استفاده از اینترنت و فضای مجازی برای برنامه‌ریزی و هدایت حملات تروریستی یکی از جرایم شدید در مصر به‌شمار می‌آید. این قانون برای مقابله با گروه‌های افراطی و تروریستی که در فضای مجازی برای تبلیغ ایدئولوژی‌های خشونت‌آمیز و جذب نیرو از طریق شبکه‌های اجتماعی و سایت‌های اینترنتی فعالیت می‌کنند، مجازات‌های سنگینی مانند حبس‌های طولانی، جریمه‌های مالی و حتی اعدام را پیش‌بینی کرده است.

پخش اخبار کذب و ایجاد آشوب: در مصر، نشر اخبار کذب که موجب ایجاد آشوب یا تهدید به امنیت عمومی شود، به‌ویژه در فضای مجازی، می‌تواند تحت پیگرد قانونی قرار گیرد. براساس قانون جرایم سایبری، مجازات‌هایی همچون حبس و جریمه‌های سنگین برای افرادی که به‌طور عمدی اخبار دروغین را منتشر کنند، در نظر گرفته شده است.

به‌طور کلی حقوق کیفری مصر در مقابله با جرایم فضای مجازی، به‌ویژه با تصویب قوانین نظیر قانون جرایم سایبری و قانون امنیت ملی، گام‌های مهمی برداشته است. با این حال، چالش‌هایی نظیر پیچیدگی قوانین، ناهماهنگی بین آن‌ها و مشکلات در زمینه نظارت و اجرای قوانین همچنان وجود دارد، به‌ویژه با توجه به پیشرفت‌های فناوری و ظهور تهدیدات جدید، لازم است که قوانین و مقررات مصر به‌طور مستمر به‌روزرسانی

^۱ - <https://manshurat.org/node/14679> (قانون مکافحه الإرهاب رقم ۹۴). (لسنه ۲۰۱۵)

- جلالی محمود و توسلی اردکانی سعیده (۱۳۹۸). «ضرورت ایجاد نظام هماهنگ حقوقی بین‌المللی در مقابله با جرایم در فضای مجازی». *مطالعات حقوق عمومی*، ۴۹(۴): ۱۳۵۱-۱۳۷۲.

- خوئی، آیت‌الله (۱۴۱۱). *توضیح المسائل*. جلد دوم، نجف: مؤسسه مطبوعاتی.

- دزیانی، محمدحسن (۱۳۸۵). «مقدمه‌ای بر سیاست جنایی ایران در باب جرایم سایبری». *قضاوت*، ۳۸: ۴۸-۴۲.

- دهقان، احمد (۱۳۹۶). *تحلیل حقوقی تهدیدات سایبری*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- ربانی، رسول و همتی، رضا (۱۳۸۸). «تبیین جامعه‌شناختی ترس از جرم: مطالعه موردی شهروندان شهر زنجان». *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۹(۳): ۵۸-۸۸.

- سالارزائی، امیرحمزه و جمیل افروشته (۱۳۹۸). «تحلیل تفکیک بین محاربه و افساد فی‌الارض در نظام کیفری جمهوری اسلامی ایران با تکیه بر قانون مجازات اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۲». *فصلنامه جستارهای فقهی و اصولی*، ۵(۱): ۱۶۷-۱۸۹.

- سیدزاده ثانی، سیدمهدی و کرمانی، سعید (۱۳۹۲). «ترس از جرم در مشهد؛ میزان و عوامل». *فصلنامه پژوهشنامه حقوق کیفری*، ۴(۲): ۱۱۹-۱۵۱.

- سیستانی، سید علی (۱۳۹۹). *الاجتهاد فی زمانه*. جلد سوم، قم: انتشارات اسلامی.

- شکری، رضا (۱۳۹۶). *قانون مجازات اسلامی در نظم حقوقی کنونی*. جلد اول، چاپ دوم، تهران: نشر مهاجر.

- صافی گلپایگانی، آیت‌الله (۱۳۹۲). *الفقه الاسلامی*. تهران: انتشارات داوری.

- طاهری، سمانه (۱۳۹۲). *سیاست کیفری سخت‌گیرانه*. چاپ اول، تهران: میزان.

برای حفظ امنیت ملی، اجتماعی و سایبری در دوران دیجیتال است. درنهایت، این پژوهش تأکید دارد که فضای مجازی به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین عرصه‌های آینده، نیازمند بازتعریفی همه‌جانبه در چهارچوب نظام حقوقی است. تنها از این طریق است که می‌توان تهدیدات پیچیده این حوزه را به‌طور مؤثر مدیریت کرد و امنیت عمومی را به‌عنوان یکی از ارکان اصلی عدالت اجتماعی تضمین نمود.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانت‌داری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردید.

تعارض منافع: تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: نگارش مقاله منفرداً توسط نویسنده انجام گرفته است.

تشکر و قدردانی: از تمام کسانی که ما را در تهیه این مقاله یاری رسانده‌اند، سپاسگزاریم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی سامان یافته است.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی

- ایزدی‌فرد، علی‌اکبر و حسین‌نژاد، سیدمجتبی (۱۳۹۶). «تأملی در اشتراط قید سلاح و محاربه اینترنتی». *فصلنامه فقه و مبانی حقوق اسلامی*، ۵۰(۲): ۲۸۱-۳۰۸.

- برهانی، محسن و لطفعلی‌زاده (۱۴۰۱). *تأملات*. چاپ اول، تهران: مرکز نشر و مطبوعات قوه قضاییه.

- پاک‌نهاد، امیر (۱۳۹۲). «احساس ناامنی و ترس از جرم». *مجله آموزه‌های حقوق کیفری*، ۵: ۱۵۵-۱۸۰.

- توکلی، مهدی (۱۳۹۷). *حقوق کیفری فضای مجازی*. تهران: نشر میزان.

- طوسی، محمد (۱۴۰۴). *المبسوط*. جلد اول، بیروت: دارالمعروف.

- عزیزی، علی؛ خراشادی‌زاده، محمدرضا و هندیانی، عبدالله (۱۳۹۱). «اولویت‌بندی معیارهای راهبردی امنیت عمومی». *فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی*، ۷(۱): ۷۵-۵۷.

- فرجی‌ها، محمد و مقدسی، محمدباقر (۱۳۹۲). «ویژگی‌های سیاست کیفری عوام‌گرا؛ مطالعه تطبیقی». *مجله مطالعات حقوق تطبیقی*، ۴(۲): ۱۳۷-۱۵۵.

- کلینی، یعقوب (۱۳۸۸). *الکافی*. جلد هفتم، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

- محمودی جانکی، فیروز و مرادی حسن‌آبادی، محسن (۱۳۹۰). «افکار عمومی و کیفرگرایی». *مجله مطالعات حقوقی*، ۳(۲): ۱۷۵-۲۱۴.

- موسوی خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۷۸). *تحریرالوسیله*. ترجمه علی اسلامی، چاپ هفدهم، قم: چاپخانه دفتر انتشارات اسلامی.

- نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین (۱۳۷۷). «بزهکاری، احساس ناامنی و کنترل (بررسی کمیته فرانسوی مطالعات پیرامون خشونت و بزهکاری و توصیه‌های آن در زمینه سیاست جنایی)». *مجله حقوقی دادگستری*، ۲۲: ۴۳-۸۴.

- نیکوکار، حمیدرضا و همت‌پور، بهاره (۱۳۹۱). *ترس از جرم*. چاپ اول، تهران: میزان.

ب. منابع انگلیسی

- Ramsey, G (2014). *Cybercrime Strategy for Online Platforms*.

https://www.researchgate.net/publication/308111719_Cybercrime_Strategy_For_Online_Platforms.